

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Рада молодих учених університету

Матеріали

XXXVIII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції

«ВІТЧИЗНЯНА НАУКА НА ЗЛАМІ ЕПОХ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ»

14 грудня 2017 року

Збірник наукових праць

Переяслав-Хмельницький □ 2017

Тетяна Крутієнко

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ
ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ 277

Альбіна Кунева

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПОЗИТИВНОЇ
ШКІЛЬНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПЕРШОКЛАСНИКА 280

Ольга Ласкевич

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПОЧАТКОВІЙ
ШКОЛІ 283

Ольга Ласкевич

РОЗВИТОК ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ 287

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку
534

Наталія Мазур, Наталія Довгань

ПЕДАГОГІКА ТОЛЕРАНТНОСТІ В РОБОТІ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА
289

Аліна Маляренко

РОЛЬ СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНИХ СХЕМ
ПРИ ВИВЧЕННІ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН 293

Ольга Марінова

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА
З РІЗНИМИ ВИДАМИ СІМЕЙ 295

Оксана Мелешко, Андрій Цина

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
УЧНІВ 5-9 КЛАСІВ У ТРУДОВОМУ НАВЧАННІ 298

Галина Мешко, Христина Петрів

УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИМ ПРОЦЕСОМ У ПОЧАТКОВІЙ
ШКОЛІ НА ЗАСАДАХ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ 302

Лілія Нечипуренко, Надія Новотна

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА ДЛЯ ПОТРЕБ ОСОБИСТОСТІ, ЕКОНОМІКИ,
СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ 305

Елліна Обарчук

БІНАРНІ ЗАНЯТТЯ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ
МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ТА ІНТЕГРАЦІЇ ЗНАНЬ 308

Валентина Озима, Валентина Заруба, Оксана Головащенко

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ
У СУЧАСНІЙ ВИЩІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ 311

Ірина Пацалюк

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА УРОКАХ

ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ
314

УДК 373.3.016:7

Ірина Пацалюк
(Тернопіль)

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

реформування сучасної освіти спрямоване на формування особистості творчої, емоційно вихованої, ініціативної, здатної до вирішення різноманітних проблем та життєвих ситуацій. Особливу увагу слід приділити формуванню предметних та міжпредметних компетентностей у царині образотворчого мистецтва позаяк саме образотворче мистецтво як особлива форма вираження естетичного ставлення людини до дійсності є найбільш дієвим у плані формування творчої особистості. Унікальними для оволодіння образотворчими та міжпредметними компетенціями вважають учнів початкової школи, так як вони знаходяться на початковій ланці набуття мистецької освіти.

Ключові слова: образотворче мистецтво, учні початкової школи, предметна (образотворча) компетентність, міжпредметна компетентність, методика формування компетентностей.

reforming modern education is aimed at forming a creative, emotionally upbringing, initiative personality capable of solving various problems and life situations. Particular attention should be paid to the formation of objective and interdisciplinary competencies in the field of fine arts, since fine art as a special form of expression of the aesthetic attitude to reality which is most effective regarding the formation of a creative person. Elementary school students are unique to mastering the visual and interdisciplinary competencies, as they are at the first stage of artistic education acquisition.

Keywords: fine arts, elementary school students, subject (fine) competence, interdisciplinary competence, methods of forming competencies.

Сучасна освітянська практика змінює вимоги та підходи до формування особистості, так як саме особистість є найвищою цінністю суспільства. Відповідаючи на вимоги держави щодо формування громадянина України педагогічна спільнота чітко усвідомлює, що на сьогодні особистість має бути спрямована на систематичний пошук нових знань та формування умінь, необхідних їй для розв'язання життєвих та у майбутньому, професійних ситуацій, володіти знаннями про культуру та творчість власного народу, примножувати і цінувати її, оскільки в умовах інтеграції в освітній простір Європи ми не лише набуваємо, але й маємо доволі значний ризик втратити власне, автентичне, те, що є виразником та відображенням національного, того внутрішнього, що дає нам відчуття себе українцями.

Постановка проблеми: реформування державної політики у галузі мистецької освіти відображено у нещодавно прийнятому законі «Про освіту». Як наслідок – ми отримали унікальну можливість законодавчо закріпити умови функціонування мистецької освіти на різних рівнях її існування: початкова ланка, спеціалізована мистецька школа (школа-інтернат) – заклад спеціалізованої освіти I-III або II-III ступенів мистецького профілю, професійна та вища мистецька освіта, професійний коледж (коледж) культурологічного або мистецького спрямування – заклад спеціалізованої освіти, який забезпечує здобуття професійної мистецької освіти. Освітня реформа передбачає оновлений зміст навчання, що потребує відповідних методик навчання образотворчому мистецтву, зорієнтованих на оволодіння учнями певним набором компетентностей (предметних та міжпредметних) та наскрізних вмінь. Особливими у цьому плані є молодші школярі, оскільки у цей період навчання вони не лише здобувають ази мистецької освіти, але й розвивають власну почуттєво-емоційну сферу, уміння сприймати, оцінювати, творити, відображати власне ставлення до проблем у

кольорі, пластичних матеріалах, набувають загальних навиків співпрацювати з іншими, залучають мистецькі знання в інші сфери життєдіяльності. Ці новоутворення набувають ознак системності.

Мета статті – розкрити сутність предметних (образотворчих) та міжпредметних компетентностей якими повинні оволодіти молодші школярі у процесі вивчення образотворчого мистецтва та методи формування компетентностей.

Аналіз наукових розвідок, шкільної практики вказує на те, що питанню формування компетентностей приділяється значна увага. Серед науковців, які долучились до вирішення проблеми можемо назвати Л. Масол, Н. Рудницьку, О. Савченко, Н. Лемешеву, серед педагогів-практиків – Т. Фільчук, Р. Гебрич та ін.

На основі розгляду загально дидактичних підходів та специфіки навчального предмета «Мистецтво», Л. Масол пропонує таку класифікацію компетентностей, трактуючи її як умовну, оскільки, на думку автора, вони формуються в комплексі:

1) особистісні: а) загальнокультурні (світоглядні уявлення, ціннісні орієнтації), б) спеціальні (мистецький тезаурус, ментальний естетичний досвід, художньо-творчі здібності, художньо-образне мислення);

2) соціальні: а) комунікативні (здатність до спілкування, взаєморозуміння), б) соціально-практичні (здатність до співпраці, роботи в команді);

3) функціональні: а) предметні знання та вміння (музичні, образотворчі тощо). б) міжпредметні – галузеві (художньо-естетичні) та міжгалузеві (художньо-гуманітарні);

в) метапредметні (загальнонавчальні): – інформаційно-пізнавальні (здатність до пошуку та оперування інформацією); – саморегуляції (вміння організувати та контролювати власну діяльність, здатність до самореалізації і самовдосконалення).

Зрозуміло, що перелічені компетентності дитина набуває протягом усіх етапів навчання в школі, але в початковій ланці мистецької освіти закладаються основи всіх груп – особистісних, соціальних, загальнонавчальних і предметних компетентностей. Базові компетентності змінні в різних освітніх системах, їх структура рухлива і залежить від багатьох факторів – суспільних і особистісних [6, с. 43].

У дослідженні Н. Лемешової щодо предметних (образотворчих) компетентностей учнів 5-7 класів виділено наступні:

– художньо-ціннісна – здатність учня виділяти естетичні якості художніх творів, пережити і оцінити їх у формі суджень, естетичних почуттів і естетичних вчинків через вираження ціннісних ставлень;

– художньо-пізнавальна – уміння здобувати та усвідомлювати художньо-мистецьку інформацію з різних джерел різними способами та оперувати нею;

– художньо-технологічна – здатність до художньої творчості різними художніми матеріалами в різних техніках відповідно до специфіки того чи іншого виду образотворчого мистецтва з урахуванням властивостей матеріалів, особливостей площинного чи об'ємного вирішення задуму; здатність сприймати, аналізувати та інтерпретувати художні твори;

– художньо-комунікативна – здатність учня обмінюватись інформацією за допомогою засобів образотворчого мистецтва;

– художньо-творча – спроможність учня генерувати ідеї, фантазувати з метою самостійного створення оригінальних художніх образів; здатність застосовувати набути досвід зображальної діяльності у змінених ситуаціях [3, с. 5.6].

На думку цього ж автора до міжпредметних компетентностей можна віднести ті, які формуються завдяки залученню до навчально-виховної діяльності двох і більше предметів, тобто відображені у інтегрованому навчанні. Таке твердження відповідає коментарям, що прописані для

практичного використання методичних рекомендацій щодо викладання навчальних предметів у загальноосвітніх навчальних закладах у Додатку до листа Міністерства освіти і науки України від 09.08.2017 р. № 1/9-436. та стосується у нашому випадку учнів початкових класів: «Сприйняття світу учнями 6-10 років за своєю суттю є цілісним як цілісне і саме докільля. Потреба подолати протиріччя між розподілом освітнього процесу на окремі предмети, з одного боку, і цілісністю світу та цілісністю сприйняття дитиною докільля, з іншого, потребує активного запровадження інтегрованих уроків. У межах таких уроків вивчається підпорядкований одній темі матеріал із різних навчальних предметів» [4]. Водночас результативними є інтегровані нестандартні уроки: урок-подорож, урок-казка, урок-свято тощо [там же].

Опираючись на класифікацію предметних образотворчих компетентностей та їх характеристику Н. Лемешової можна стверджувати, що дана класифікація може бути використана і щодо учнів початкових класів з урахуванням вікової специфіки школярів. Звичайно, методика роботи з школярами також ґрунтується на цій специфіці.

Розглянемо ті методи, які надають змогу сформувати образотворчі та міжпредметні компетентності молодших школярів. Хочемо зазначити, що особливу увагу як науковці так і практики звертають на формування творчості та естетичного світогляду. Щодо методів та прийомів маємо як спільні, так і специфічні для формування компетентностей. До спільних можемо віднести перш за все ігрову діяльність, оскільки молодші школярі саме в ігрових ситуаціях відтворюють світ дорослих, до якого прагнуть, який є для них дуже важливим. У цих ситуаціях молодший школяр проявляє особистісні почуття, переживання, ставлення.

Важливим для формування компетентностей є і залучення театральної педагогіки як методу та як форми реалізації навчальних завдань, оскільки введення школярів у певну нетипову ситуацію створює інтригу, зацікавлює їх, дає змогу створити атмосферу захоплення. Утілення положень театральної педагогіки відповідає принципам художньо-педагогічної драматургії, сприяє

перетворенню класичного уроку на справжній урок мистецтва. Такий урок – це творча діяльність педагогів та учнів, що передбачає створення проблемно-пошукових та евристичних ситуацій. Іноді його порівнюють із театральною виставою.

Р. Гебрич виділяє головні завдання театральної педагогіки щодо розвитку творчих здібностей учнів початкової школи: розвиток естетичних здібностей; розвиток сфери почуттів, співучасті, співпереживання; активізація розумового процесу й пізнавального інтересу; опанування навичок спілкування й колективної творчості [1, с. 515].

Ігрова діяльність має певні особливості. На основі досліджень Г. Люблінської виділено наступне:

1. Гра є формою активного відображення дитиною навколишнього життя людей. Вивчення початкових форм гри та її розвитку показує, що вона виникає на основі наслідування і маніпулятивних дій з предметами. Чим більше можливостей для активної дії, тим цікавіша гра.

2. Характерною особливістю гри є сам спосіб, який дитина використовує у цій діяльності. Гра здійснюється комплексними діями, а не окремими рухами.

3. Гра, як і будь яка інша людська діяльність, має суспільний характер, тому вона змінюється із зміною історичних умов життя людей. Ігри дітей змінюються, бо вони відображають життя, яке зазнає змін.

4. Гра є формою творчого відображення дитиною дійсності. Граючись, діти не прагнуть до точного і бездумного копіювання дійсності, а вносять у свої ігри багато власних вигадок, фантазії. У творчій грі дітей у найрізноманітніших поєднаннях переплітаються реальність і вигадка, прагнення до точного відтворення дійсності з найнесподіванішими порушеннями цієї реальності.

5. Гра – це оперування знаннями; засіб їх збагачення, шлях виправлення розвитку пізнавальних і моральних здібностей дитини [5, с. 183-184].

На сьогодні у психолого-педагогічній науці проводяться подальші розвідки щодо залучення гри у практику роботи школи. Про це свідчать дослідження Н. Кудикіна, Л. Масол, В. Калініченко, І. Руденко та ін. Її трактують як художню гру.

Художня гра, як засіб педагогічного впливу на формування знань про мистецтво є одним із найефективніших методів, побудованих на використанні мистецтва як художньо-образної діяльності та заснований на стимулюванні творчих процесів. Це дає змогу залучити школярів і до художньої діяльності, і до сприйняття творів мистецтва.

При використанні гри як засобу формування необхідно враховувати наступне:

- обов'язкова актуалізації та залучення індивідуального досвіду учнів до сфери ігрової діяльності (актуалізації підлягає емоційний досвід школяра – коло емоційно-насичених уявлень, образів – необхідний та обов'язковий компонент художньої гри);

- взаємозв'язок гри та творів мистецтва, завдяки чому відбувається ефективне засвоєння не лише особливостей твору, але й соціально вагомих цінностей;

- креативного спрямування характеру художньої гри на основі несподіванок, новизни, творчого самовідкриття її перебігу.

При такому підході школярі впевнено набувають мистецьких знань, що позитивно відбивається на їхніх творчих роботах.

Наступними спільними методами формування компетентностей учнів молодшого шкільного віку вважають: інформаційно-рецептивний (пояснювально-ілюстративний); репродуктивний (відтворюючий); проблемного викладу; евристичний (частково-пошуковий); дослідницький. Використання перлічених вище методів сприяє не лише формуванню умінь та здібностей, але й загалом навчанню оцінній та зображальній діяльності.

Інформаційно-рецептивний (пояснювально-ілюстративний) метод спрямований на організацію сприймання інформації. Це може бути

пред'явлення в готовому вигляді об'єкта, що вивчається (або його зображення чи кінофільм); вчитель може сам побудувати розповідь. Його завдання – організувати сприйняття. Діяльність учня при цьому полягає у сприйманні, усвідомленні і запам'ятовуванні об'єму одержаної інформації в готовому вигляді.

Для формування, відпрацювання вмінь та навичок застосовують репродуктивний метод навчання. Сутність його полягає в тому, що вчитель-конструює, відбирає завдання, при виконанні яких учні відпрацьовують способи застосування знань. Це може бути пред'явлення одного і того ж завдання, або пред'явлення варіативних завдань, схожих зі зразком. При цьому відпрацьовуються способи практичної та інтелектуальної діяльності – з одного боку, з другого – загальні, міжпредметні знання (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, класифікація, складання плану, конспекту тощо), предметно-специфічні. Цілі, що досягаються репродуктивним методом – це закріплення, зміцнення знань та умінь, тобто засвоєння способів діяльності, вже відомих раніше.

Для формування творчості школярів необхідне застосування продуктивних методів навчання – дослідницького, евристичного, проблемного викладу. Їх відмінність від двох попередніх методів полягає в тому, що учню надається інформація не в готовому вигляді. Її треба виділити і засвоїти самостійно.

При проблемному викладанні вчитель формулює проблему і сам розкриває протиріччя та їх вирішення. Учні слідкують за ходом думок, міркувань вчителя, перевіряють ступінь їх логіки та переконливості. В учнів можуть виникати сумніви, питання, які вони можуть поставити. В окремих випадках вирішення проблемних ситуацій та проблемних задач можливе самими учнями чи під керівництвом вчителя.

Сутність методу проблемного навчання полягає в тому, «що в процесі рішення учнями спеціально розробленої системи проблем і проблемних задач

здійснюється оволодіння досвідом творчої діяльності, активної, творчої, свідомої особистості» [6, с. 64].

Сутність дослідницького методу полягає в тому, що «вчитель конструє методичну систему проблем та проблемних задач, адаптує її до конкретної ситуації навчального процесу, пред'являє учням, тим самим управляє їх навчальною діяльністю, а учні, вирішуючи проблеми, забезпечують зрушення в структурі та рівні розумової діяльності, поступово опановуючи процедуру творчості, до того ж засвоюють і методи пізнання. При підготовці до такого уроку вчителю необхідно визначити, по-перше, ідеї, які буде розкривати він, по-друге, ідеї та поняття, які будуть здобувати самі учні.

Сутність евристичного методу полягає в тому, що «під керівництвом вчителя учень не вирішує цілісні проблемні задачі, а виконує тільки окремі кроки, частини процесу вирішення» [там же; с. 65]. Тому цей метод одержав назву частково-пошукового. Формами такого методу можуть бути: повідомлення вчителем фактів, висновки ж роблять учні; педагог розкриває логіку повідомлення, а учнів просить зробити черговий крок; вчитель поділяє важке завдання на частини, вирішивши які учень вирішує задане; евристична бесіда, тощо. Цей метод допомагає поступово навчатися творчому мисленню.

В практичній діяльності вчителем використовуються методи навчання відповідно до встановлених цілей та задач уроку. Для розвитку творчих здібностей учнів більш продуктивними є проблемні методи навчання, які ґрунтуються на проблемних ситуаціях, протиріччях і вимагають пошуку та прийняття нових рішень. При такій організації діяльності вчителю на уроці належить роль помічника у визначенні проблеми, її переводу в проблемні задачі та їх вирішення учнями.

Щодо відмінних методів формування образотворчих компетентностей, то художньо-ціннісні компетентності формуються у процесі сприйняття творів мистецтва та «... під час спілкування з природою, людьми, у процесі навчальних занять, різних видів творчої діяльності. Все ж, особливим

джерелом їх ціннісного досвіду є мистецтво, зокрема твори живопису, графіки, скульптури та ін.» [7, с. 229.]. Досліджуючи проблему формування естетичного світогляду учнів, прийшли до висновку, що цьому сприяє використання соціального, художнього та естетичного змісту творів образотворчого мистецтва. Як правило, накопичення досвіду учня виділяти естетичні якості художніх творів, переживати і оцінювати їх у формі суджень, естетичних почуттів і естетичних вчинків через вираження ціннісних ставлень відбувається у формі бесід із школярами та реалізації аналітичних і відтворюючих завдань.

Художньо-пізнавальна компетентність потребує зацікавлення школяра мистецтвом та формування умінь самостійно набувати необхідну інформацію. Завдання педагога на початкових етапах чітко сформулювати де можна знайти ту чи іншу інформацію.

Особливо захопливим для школярів є процес формування художньо-технологічної компетентності, оскільки передбачає набуття практичних умінь та навиків при роботі у різних техніках та різними матеріалами, притаманними видам образотворчого мистецтва. Вже у початковій школі вчитель використовує значну кількість типових та альтернативних технік не лише доступних, але й цікавих для школярів: по-сухому, по-вологому, торцем пензля, гратаж, розбризування фарби, розлив, накладання фарби на кольоровий фон, на інший колір та засіб промальовки кольорових плям тощо.

Набуття художньо-комунікативної компетентності передбачає залучення школярів до передачі особистісних знань про мистецтво у формі діалогу чи розповідей, описі творів мистецтва. Досить часто до цієї діяльності залучають метод проектів. Можливо сформувати цю компетентність і у практичній діяльності: виправлення помилок у власних роботах, та у роботах інших школярів чи завідомо невірному педагогічному малюнку вчителя, при виконанні ролі «педагога».

Художньо-творча компетентність формується на кожному уроці образотворчого мистецтва. Навіть при використанні репродуктивного

методу, елементи творчості мають бути присутніми у кожному навчальному завданні: оберіть колір, відтворіть за аналогією, пропишіть елементи, необхідні для завершення образу тощо. На сьогодні особливе занепокоєння викликає використання на уроках образотворчого мистецтва альбомів з друкованою основою. Досить часто учні, які користуються цими альбомами не «чують» вчителя, зразу ж приступають до роботи у альбомі, тобто до копіювання чи розмальовування. Якість паперу надрукованих альбомів також сумнівна, тому залучити різноманітні художні техніки досить проблематично. Знаходимо у них і недостовірну інформацію.

Висновок. Формування образотворчих та міжпредметних компетентностей на уроках образотворчого мистецтва у початкових класах взаємопов'язані не лише специфікою та сутністю самого предмета, але й тими методами: загальними та специфічними, які залучаються педагогами для формування цих компетентностей. Систематична діяльність педагога сприятиме накопиченню мистецьких знань та набуття умінь застосовувати їх у подальшому навчанні та різноманітних життєвих ситуаціях. Бульш ґрунтовного розгляду потребують питання формування предметних компетентностей у позакласній мистецькій діяльності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гебрич Р. Формування художньо-естетичної компетенції у дітей молодшого шкільного віку через використання театральної педагогіки // Руслана Гебрич // Формування дидактичної компетентності педагогів дошкільної та початкової освіти: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. В.Є. Литнєва, Н.Є. Колесник, Т.В. Наумчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2015. – 648 с. – С. 514-517.

2. Закон України «Про освіту» Прийняття від 05.09.2017 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

3. Лемешева Н. методика формування предметної та міжпредметної компетентностей учнів основної школи засобами образотворчого мистецтва / Н. А. Лемешева // Траектория науки. Международный элекронный научный журнал. – 2016. – Т. 2. – № 12. – С. 5.1-5.15.

4. Лист Міністерства освіти і науки України від 09.08.2017 р. № 1/9-436 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://osvita.ua/doc/files/news/568/56860/metod_rekom_2017.pdf.

5. Люблінська Г.О. Дитяча психологія / Г.О. Люблінська. – К.: Вища школа. – 1974. – 356 с.

6. Масол Л. Методика навчання мистецтва у початковій школі: Посібник для вчителів / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Е. В. Белкіна, О. В. Калініченко, І. В. Руденко.– Х.: Веста: Видавництво «Ранок» , 2006.– 256 с.

7. Пацалюк І. Сприйняття творів живопису на уроках образотворчого мистецтва як засіб формування естетичного світогляду молодших школярів / Ірина Пацалюк // збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / Гол. ред.: Мартинюк М.Т. – Умань: ПП Жовтий О.О. , 2010. – Ч. I. – 307 с. – С. 227-235.